

ETNOPSIXOLOGIYA PÁNINIŇ PREDMETI, WAZIYPASI HÁM MAQSETIN TÚSINDIRIWDE ÁHMIYETLI MÁSELELER

Mámbetyarova Venera

Berdaq atındaǵı Qaraqalpaq Mámleketlik

Universiteti Kórkem óner fakulteti

Ámeliy psixologiya tálim baǵdari oqitiwshisi.

Eleusanova Balnur

2-G topar studenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14222403>

Annotaciya. Bul maqalada Psixologiyaniń bir badari bolǵan Etnopsixologiya tarawiniń pán sipatında qalıplesiwi, bul pándi oqitiwda hám úyretiwde ayrim máselelerdiń payda boliwi haqqında aytiladi.

Gilt sózler: Psixologiya, Etnopsixologiya, pán, predmeti, maqseti, waziypasi, baǵdarlar, mashqalalar.

IMPORTANT ISSUES IN EXPLAINING THE SUBJECT, TASK AND PURPOSE OF ETHNOPSYCHOLOGY

Abstract. This article talks about the formation of the field of ethnopsychology, which is a branch of psychology, as a science, and the emergence of some issues in the teaching and learning of this science.

Key words: Psychology, Ethnopsychology, science, subject, purpose, mission, directions, problems.

ВАЖНЫЕ ВОПРОСЫ ОБЪЯСНЕНИЯ ПРЕДМЕТА, ЗАДАЧИ И ЦЕЛИ ЭТНОПСИХОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье говорится о становлении области этнопсихологии, которая является разделом психологии, как науки, и возникновении некоторых проблем в преподавании и изучении этой науки.

Ключевые слова: Психология, Этнопсихология, наука, предмет, цель, миссия, направления, проблемы.

Buǵingi XXI ásir texnika, texnologiyalar, gadjetler hám jasalma intellekt kúnnen-kúńge rawajlanıp insanlar óz ishki jan dunyasi, psixologiyalıq sana astı menen jumis alıp bariwdan góre sirtqi kóriniske yáki social tarmaqlardaǵı hár túrli baǵdardaǵı xabarlarǵa belsendi qaraytuǵın, mánawiy baylıqtan materiallıq baylıqqa qumar, ilimnen internetti abzal kórip atırǵan bir dáwirde

psixologiyaliq ósiw, rawajlanıw hám adamnıń sana astındaǵı haqıyqatlarına qızıqsınıw bul ilimdi izertlewshiler miynetleriniń de qádiri artıp barmaqta. Házirgi waqıtta psixologiya ilimi insanlar arasında aktual temalardıń birine aylanıp barmaqta, hátteki bul tarawdı tolıq u'yrenbey turıp yáki teoriyaliq sawatxanlıǵın asırmay ámeliy tárepinde birden jumis alıp bariwdi qálewshilerde tabiladi geyde... Psixologiyaniń qay tarawın alıp qarasaqta biz teoriyaliq hám ámeliy bilimlerdi birdey alıp barǵan insanlardıń ǵana úlken jetiskenliklerge erisip kiyatırǵanın gúwasi bola alamız.

Psixologiyada teoriyaliq hám ámeliy bilimler bul bir-birinen ayırıp bolmas, bir-birin toliqtiriwshi shinjirǵa uqsaydı olar bir-birin toliqtirip barǵan sayın, shinjirda uzın hám bekkem bolıp bara beredi. Psixologiyaliq ilimlerdiń tarawı da, baǵdarı da kóp sonıń ishinde hár bir xalıqtıń milliyliǵın hám qádiryatların izertlewshi, hár bir xalıqtıń ózine tán ózgesheliklerin olardıń tarixiy rawajlanıwınan baslap úyrenetuǵın taraw Etnopsixologiyaniń buǵingi kúnde jmiyetimizde tutqan ornı ayırıqsha, óytkeni bárshemizge belgili "Ótmishsiz - keleshek joq" biz rawajlanıp atırǵan mámlekketiń erkin pikirlewshi jaslarına, bul eldiń milliyliǵı menen dásturlerin, qádiryatların tálim menen qosa tárbiyalıq túrde birge úyretiwimiz, oqıtiwimiz lazim.

Dunya júzindegi insanlardıń hár bir xalıqtıń rawajlanıw basqıshında ásirese psixologiyaliq tárepten jıllar dawamında jetiskenliklerge erisiw jolında qanday mashqalalardı dus kelingenligi, qanday aktual máseleler ústinde izertlew jumislari alıp barılǵanlıǵı bul tarawdıń óz aldına pán bolıp qalıplesiwi jáne de onıń maqseti, wazıypası, predmetin jas áwladqa túsindiriwde kóbirek nelerge diqqat awdariw kerekligi haqqında toqtap ótemiz. Etnopsixologiya (xalıqlar psixologiyası, etnikalıq psixologiya) psixologiyaniń túrli rasalar hám xalıqlar ruwxıy dúzilisiń ózine tán ózgesheliklerin óz predmeti sipatında qarawshı tarawlarınan biri: sociallıq psixologiyaniń tiykargı tarawı. Eki pán – mádeniy antropologiya hám psixologiya kesilispesinde payda bolǵan pánler aralıq bilim tarawı ekenligin onıń kelip shigiw tariyxı haqqında eń dáslep: Etnikalıq psixologiya” atamasınıń (nem. Völkerpsychologie) XIX ásirdiń 2-yarımınan usınıs etilgeninen baslap etnikalıq psixologiya koncepciyasını tiykarlawǵa hám onıń wazıypaların qalıplestiriwge háreket etken nemis filosofları hám tilshileri G. Steinthal hám M. Lazarus. I. Gerbart psixologiyasına tiykarlanıp, “xalıq ruwxı” túsiniǵın gerbertlik poziciyalarınan talqılanıp 1859-jılı ózleri tiykar salǵan fond betlerinde dálillewge háreket etken alimlardı atap kórsetiw sonday-aq “Xalıqlar psixologiyası hám tilshiligi” nemis tilinde: Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft jurnalı), bul til, din, huqıq, kórkem óner, ilim, turmis, úrp-ádetler, jámaát kóleminde aql, erk-ıqrar, sezimler, xarakter, temperament hám basqalardıń tasıwshısı sipatında adamlar psixologiyasında juwmaqlawshı pikirlerdi uliwmalastiriwǵa háreket etiledi. Bul túsiniwke muwapıq, jámiyetlik turmıstıń barlıq hádiyseleri ózine tán “milliy ruwxtıń emanaciyası” bolıp tabıladi.

Xalıqlar psixologiyasınıń óz aldına pán sıpatında wazıypası xalıq ruwxınıń mazmunın psixologiyalıq jaqtan túsiniw, xalıqlardıń ruwxıy iskerligi qanday nızamlıqlar boyınsha dawam etetuǵının anıqlawdan ibarat ekenligi haqqında oqıwshı jaslar ushın ayrim alimlardıń ásirese V.Vundt[1] G.Steyntal hám M.Lazarus kóz qaraslarınıń intellektuallıǵın sıǵa alıp, etnikalıq psixologiyanıń mazmunı hám wazıypaların birdey dárejede idealistik volyuntaristik túsiniwdi alǵa súredi...Vundt xalıq psixologiyası tikkeley xalıqtı quraytuǵın shaxslardıń psixologiyalıq ózgesheliklerine baylanıslı boliwi múmkin emes dep esaplagan. Basqasha aytqanda, xalıqlar psixologiyasındaǵı gey para nızamlıqlar shaxs psixologiyası nızamlarına sáykes kelmeydi. Vundt xalıq psixologiyasını obyektiv sıpatlaw ushın tiykarǵı birlikler sıpatında til, ápsana hám úrp-ádetlerden paydalanıwdı usınıs etti. Bunday usınıslardıń bul pándi úyreniw dawamında qánshelli dárejede áhmiyetli orın tutatuǵınlin atap ótiw kerek. Bul bolsa bul pándi izertlewshiler hámde úyreniwshiler arasında túrlishe máselelerdi payda etiwı múmkin, yaǵniy bir dana insańa tán ózgeshelik ol pútkil sol xalıqqa tiyisli qásiyet dep sanalmaydı. Jáne de kerisinshe pútkil sol xalıqqa tiyisli ózgeshelik ayrim sol xalıq ishindegi insanlarǵa tán bolmasligi da tábiyiy jaǵday.

Solay etip, Vundtın pikirinshe, tiykarǵı izertlew wazıypası – psixologiya kóz qarasınan – xalıq tili, ápsana hám úrp-ádetlerinde baqlanǵan úlgerlerdi túsindiriwde edi.[3].

Etnikalıq psixologiya máseleleri 1920-jıllarda G. Shpet tárepinen islep shigilgan. XX ásir keskin túrde V. Vundt hám genetikalıq jantasıw (Steinthal, Lazarus hám basqalar) hám etnikalıq psixologiya haqqındaǵı túsiniǵın E. Fenomenologiyası kózqarasınan tiykarlawǵa háreket etedi.

Xalıqlar psixologiyası mektebi uliwma psixologiyani túsiniwdiń rawajlanıwı ushın baslanıw noqatı bolıp xızmet etedi. Dilteya hám E. Spranger, sonday-aq, francuz sociologiyalıq mektebi etnik psixologiya mashqalaların úyreniwde psixologlar menen bir qatarda tiltanıwshılar, tariyxshılar, arxeologlar, sociologlar, etnologlar, antropologlar hám basqalar qatnastı. Túrlı qáwimler hám xalıqlar psixologiyasına baylanıslı úlken faktikalıq materiallar toplanǵan. Ásirese, dáslepki erte ásirlerde jasaǵan xalıqlar psixologiyasını úyreniwge úlken itibar berildi (francuz alımı L. Levy-Bruhl, nemis alımı R. Turnwald hám basqalar). Etnopsixologiya menen baylanıslı ilim tarawlarınan biri bul hár qıylı mádeniyatlar hám etnikalıq toparlar kontekstinde ruwxıy keselliklerdi de úyrenetuǵın transmádeniy psixiatriya jaratıladi.[3]. Soń insan XX ásirde baslap etnopsixologiya etnologiyalıq (psixologiyalıq antropologiya) hám salıstırmalı mádeniy (mádeniyatlararalıq) psixologiyaǵa bólingen. Etnopsixologiyanıń bul tarawları túrlı konceptual sxemalar menen isleydi hám túrlı temalardı úyrenedi. Bul baǵdarlardı da oqıwshı jaslar arasında túsindiriw máseleleri kórip shigilǵanda hár bir jónelistiń ózine tánligi, avtorlardıń ózgesheliklerin itibarga alǵan halda jumis alıp bariw lazim. Sebebi hár bir baǵdar túrlishe kriteriyalarga boysingan halda islep shigilgan.

Izertlew jumislarin alip bargan hár bir alim ózi úyren xaliqlarinan olardiñ psixologiyalıq ózgesheliklerinen, milliyligi hám qádiriyatlarinan kelip shigip ayrim nátiyjelerdi qolğa kiritken.

Al bul baǵdarlardıñ ózine keletuǵın bolsaq ózine tánligi , avtorlar hám tárepdarları menen bir-birinen ayrılıp turatuǵının birden bayqaymız, tómende berilgen qatarlarda oqıy alasız;

Relativizm baǵdari: mádeniyatlar arasındaqı parıqlardı atap ótiw menen ózgeshelenedi. R. Benedikt, E. Sapir hám B. Whorf, L. Levylar tárepinen izertlengen.

Absolyutizm baǵdari: mádeniyatlar arasındaqı parıqlarğa itibar bermew menen ózgeshelenedi hám M. Koul tárepinen izertlengen.

Universalizm baǵdari: shaxs negizindegi tiykarǵı psixologiyalıq proceslerdiñ birligin ańlatıw, biraq olarğa tásir etiwshi mádeniyattıń áhmiyetli tásirlerin úyreniw menen ózgeshelenedi.

Etnopsixologiyani izertlewshiler tárepinen mádeniy antropologlar mádeniyat hám shaxs ortasındaqı baylanıstı izleydi, salıstırmalı mádeniy psixologiyada bolsa shaxstı úyreniw kóbinese óz aldına, ajratılğan jeke strukturalar hám mádeniy ózgeriwshiler ortasındaqı qatnaslardı analiz etiwge qaratıladı dep esaplanadı. Salıstırmalı mádeniy psixologiyada shaxstıń universal hám mádeniy ózine tán ózgeshelikleri úyreniledi hám shaxstı úyreniwge tipologiyalıq qatnasstıń bir bólegi sıpatında shaxs testleri qollanıladı. Biraq shaxstı úyreniw ushın paydalanılatuǵın metodikalardıñ birden-bir toplamı universal boliwi hám hár qanday mádeniyattaǵı adamlardıń is-háreketlerin túsindiriwge xızmet etiwı elege shekem belgisiz.

Sonıń ushın Etnopsixologiyani oqitiwda hám onıń maqseti, wazıypası, predmeti haqqında sóz ketkende joaqrıdaǵı máselelerge ele de itibarlıraq boliwimiz talap etiledi. İnsan psixikasın ulıwma insanıylıq túsiniwge erisiw ushın individual mádeniyatlar hám etnikalıq jámaátlerdiñ jasırın jeke teoriyalarındaǵı individual hám mádeniy ayırmashılıqlar arasında empirik tekseriwden ótiwi múmkin bolğan hám ideyaga kirgiziliwi kútilip atırğan bólimlerin anıqlawı kerek. Juwmaqlap aytqanda psixologiya úlken bir taraw al etnopsixologiya bolsa úyreniliw obiektleriniń keńligi, aktual temalarǵa baylıǵı menen de ayrılıp turadı. Tariyx, ótmish bul - áwladlardıń birewiniń ornına ekinshisiniń keliwinen ibarat. Olardıń hár biri aldınǵı áwladlar qaldırğan barlıq materiallarınan, baylıqlarınan, óndirislik kúshlerden paydalanadı.

Nátiyjede áwladlar aralıq miyrasxorlıq payda boladı. Milliy úrp-ádetler ulıwma insanıylıq qádiriyatlar menen baylanısıp ketken. Milliy xarakter ulıwma insanıylıq ózgesheliklerge qarsı bolmaydı. Sonıń ushın da onı basqa millet hám xalıqlar xarakterinen ajratıp qoyıw yamasa qarama-qarsı qoyıw múmkin emes. Hár bir xalıq basqa xalıq penen jaqın sociallıq-ekonomikalıq hám mádeniy qatnasıqlarğa kiriskende onnan ózinde bolmaǵan nárselerdi aladı hám ózinen de olarda bolmaǵan nárselerdi beredi.

Biraq basqa xalıqlardan alingan bul xarakter qásiyetleri millet wákilleri tárepinen ózlestirilgende, áyne, ózgerissiz kóshirip almay, ózine tán milliy kóriniske iye boladı. Sol sebepli de biz jas áwladtı hártárepleme etnopsixologiya tarawın qunt penen oqıp, úyrenip ele de tereñ izertlew nátiyjelerin qolğa kiritiwine isenim bildiremiz.

REFERENCES

1. Вундт. Введение в психологию 1912
2. Вундт. Проблемы психологии народов 2010
3. Стефаненко 1999